

Міністерство освіти і науки України
Відділ освіти Васильківської райдержадміністрації

Життєвий і творчий шлях Тараса Григоровича Шевченка
(розробка уроку з української літератури для 9 класу)

Учитель української
мови та літератури
Мар'янівської ЗОШ
I – III ступенів
Гольопа
Ніна Олександрівна

Тема : Життєвий і творчий шлях Тараса Григоровича Шевченка

Мета : поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях поета, спонукати до поглибленого вивчення художньої спадщини Кобзаря; з'ясувати основні віхи його творчості; виховувати почуття поваги до життєвого подвигу Тараса Григоровича Шевченка в умовах підневільного становища нації в першій половині XIX століття; інтерес до історичного минулого рідного краю.

Тип уроку: урок засвоєння знань.

Форма уроку: урок-дослідження.

- ✘ **Випереджувальні завдання:**
- ✘ 1-ша група – підготувати повідомлення про дитинство та юнацькі роки Тараса Шевченка (1814 – 1843).
- ✘ 2-га група – життя і творчість перед засланням (1843 – 1847).
- ✘ 3-тя група – перебування Шевченка в казематі і на засланні (1847 – 1857).
- ✘ 4-та група – життя Тараса Григоровича останніх років (1857 – 1861).

Обладнання: портрет Шевченка, учнівські презентації, мультимедійний супровід, виставка художніх творів та літературознавчих досліджень про Шевченка.

- **Епіграфи:**
- Щедро тебе, Тарасе Григоровичу, обдарував Бог:
- Ти і поет, і живописець, і скульптор та ще, виявляється, і актор...
- Шкода, голубе мій, одного: що не обдарував він Тебе щастям.
- А. Маєвський.
-
- Він був сином мужика і став володарем в царстві Духа.
- І. Франко.
-

Перебіг уроку

I Мотивація і стимулювання навчальної діяльності.

Учитель. Постать нашого національного генія Тараса Григоровича Шевченка – винятково велична, творчість його – всеосяжна, пророча. Ми не мислимо себе без Шевченка. У його Слові – історія наша, буття й наші мрії. Україна – це Шевченко, Шевченко – це Україна. Синонімічна пара на всі часи, доки й світу. Уявити себе без Шевченка українцеві все одно, що без неба над головою. « Шевченко своєю національною свідомістю є геній, а своєю незмірною вагою, значенням у справі національного відродження свого рідного краю є явищем феноменальним, єдиним, може, на світі», - писав Борис Грінченко. Оцінюючи сьогодні, ми повинні частіше оглядатися назад, щоб не забувати дорогу страждань, злигоднів та кривавої боротьби, яку здолав наш народ, пам'ятати велич його лицарських перемог і « незлим тихим словом» згадувати народних пророків, титанів духу, борців за щасливу долю рідної землі, до яких належить Великий Кобзар.

Про Шевченка, одного з найбільших велетнів світової історії і поведемо зараз мову.

II Повідомлення теми, мети уроку.

III. Опрацювання навчального матеріалу.

Повідомлення 1-ї групи.

Дитинство та юнацькі роки (1814- 1837).

I-й учень. 25 лютого (9 березня н. ст.) 1814 року в селі Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії в сім'ї кріпаків Григорія Івановича Шевченка та його дружини Катерини Якимівни, що належали магнату генерал-лейтенанту Василю Васильовичу Енгельгарду, народився син. Його назвали Тарасом.

Сім'я Григорія Івановича жила спочатку в Кирилівці, звідки був родом батько, у хаті діда Івана. Тут народилися Тарасові сестри Катерина і Марія (померла у 2 роки). Сім'я була велика, а хата, в якій вони жили, мала. Тому Григорій Іванович 1810 року переїздить в село Моринці, звідки походила його дружина і оселяється в хаті кріпака Колесника, котрий перебував на засланні в Сибіру. У Моринцях народився і старший брат Тараса Микита.

1815 року із заслання повернувся Колесник, і сім'я Шевченка переїздить знову в Кирилівку. У Кирилівці народилися сестри Ярина, Марія та брат Йосип.

Село Кирилівка розкинулося в мальовничому куточку України. Оті невеликі річки, зелені долини, ліси, байраки, давні козацькі могили і чумацький шлях до Одеси та Криму – усе мало вплив на формування майбутнього митця: милувало око, збуджувало почуття й думку.

Малий Тарас зростав допитливим хлопчиком. Він любив слухати розповіді свого діда про героїчне повстання народних мас проти польської шляхти в 1768 році, які закарбувалися в його пам'яті на все життя. Пізніше Шевченко напише в поемі «Гайдамаки»:

Батько діда просить, щоб той розказав
Про Коліївщину, як колись бувало.
Як Залізняк, Гонта ляхів покарав.
Столітні очі, як зорі, сіяли.
А слово за словом сміялось, лилось:

Як ляхи конали, як Сміла горіла.
Сусіди од страху, од жалю німіли.
І мені, малому, не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Що мала дитина у куточку плаче.

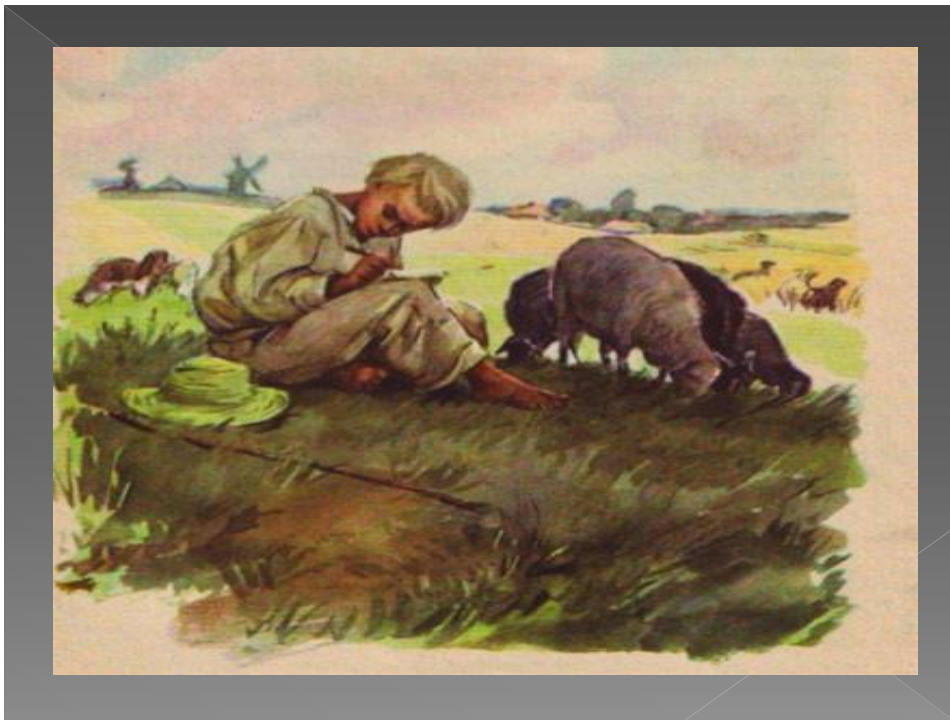
Хлопчика цікавила розповідь старих людей про стовпи, на яких начебто тримається земля. Вони стоять там, де заходить сонце. Про те, як Тарас, шукаючи ці стовпи, заблуdivся і як чумаки привезли його в рідне село, розповідається у повісті «Княгиня». З особливим хвилюванням чекала брата Катерина, адже вона фактично була його нянькою, ніжною, ласкавою.

Коли Тарас трохи підріс, батько, якому доводилося чумакувати та возити в Одесу чи Київ панську пшеницю, іноді брав з собою і його. Зважаючи на допитливий характер сина, батько вирішив віддати його в науку. Восьмирічним Тарас став учнем кирилівського дячка-вчителя Павла Рубана. Важкою була ця наука, але малий Тарас успішно подолав її, переносючи разом з тим мужньо всі суворі кари і знущання деспота-дяка.

Невдовзі Тараса спіткало велике горе. Коли йому було дев'ять років, знесилена тяжкою працею, на сороковому році життя, померла мати. Про неї пізніше поет напише:

Там матір добрую мою,
Ще молодую – у могилу
Нужда та праця положила.

Залишившись із малими дітьми, батько одружився з удовою, яка мала своїх трое дітей. Мачуха сиріт не злюбила. Їхнє життя стало нестерпним. Особливо перепадало Тарасові за його скритний і впертий норов. Мачуха доручала йому влітку пасти телят і свиней на околиці села. З куснем сухого хліба хлопчик проводив цілі дні у полі, серед високих могил, яких було дуже багато.

Скоро Тараса спіткало нове горе. 1825 року помер батько. Після батькової смерті почалося поневіряння хлопця по чужих людях. Деякий час живе у дядька Павла, який став опікуном сиріт. Це була сувора людина. У нього малому доводилося пасти свині, працювати разом з наймитами у господарстві. Тарас не витримав такого життя і перейшов до кирилівського дяка Петра Богорського за «школяра-попихача». Тут він рубав дрова, носив воду школярам, а пізніше став ходити читати Псалтир над покійниками. Постійно п'яний дячок знущався зі школярів і з малого Тараса. Коли ж Шевченко терпіти більше не зміг, він одного разу, як вчитель був п'яний, висік його різками. Це була розплата за всі злигодні.

(Вірш « Якби ви знали паничі»).

Після цього Тарас тікає у Лисянку до диякона-живописця. Тут йому довелося великими відрами носити воду із річки Тікач і розтирати фарби. Не витримав хлопчик і цього вчителя. Тікає у село Тарасівку до дяка-маляра. Тарас мав намір витерпіти всі муки науки, щоб тільки навчитися малювати. Але дяк, подивившись на ліву руку, відмовив Тарасові.

Втративши будь-яку надію стати маляром, Шевченко повертається до Кирилівки і пасе громадську череду. Він подружив з Оксаною Коваленко.

(Інсценізація уривка з твору « Тарасові шляхи») Оксани Іваненко.

Дійові особи: Тарас, Оксана.

На сцену виходить хлопець у полотняній сорочці, брилі, постолах. Це Тарас.

Тарас .

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було?
Мені так любо, любо стало,
Неначе в Бога...

Сідає на край сцени.

Тарас . Як прийде Оксана, скажу: ти моя зіронька.

(Виходить дівчинка у вишитій сорочці, боса, на голові стрічка).

Тарас (радіє). Ось іди, Оксаночко, сюди, щось тобі скажу.

Оксана . Ну, що?

Тарас Та йди ближче.

Оксана . Та я й звідси почую.

Тарас. Знаєш, я кидаю дяка і йду в Лисянку.

Оксана . А чого? Не помирили?

Тарас . Ні, не те: буду там учитися на маляра.

Оксана . О? Так годі уже на кобзаря – підеш на маляра?

Тарас. Років за два буду маляром!

Оксана . А що таке – маляр?

Тарас . Як що? Що схотів, те й намалював. Схотів – дерево, схотів – хату, а схотів – козака.

Оксана. Ти бач! Он воно що!

Тарас. Зароблю грошей – поставлю хату з віконницями. Віконниці розмалюю лілеями або барвінками, а на дверях... ех! Козака змалюю на стіні! (пауза) Тебе змалюю та й дивитимусь на тебе.

Оксана. (підходить ближче, сідає) . Таке вигадасш! (підсовується). Бідний ти, Тарасе, у тебе й сорочка не біла.

Тарас. А ти знаєш оту пісню « Ой зійди, зійди, зіронько моя вечірняя»?

Оксана. (тихенько). Ну , то й що?

Тарас. Зіронька , то це ти!

Оксана. Як це? Прирівняв! Чим же я до неї подібна?

Тарас. Гарна ти! Немає кращої за тебе!

Оксана. На всю Кирилівку?

Тарас. І на всю Кирилівку, і на весь білий світ!

(Взявшись за руки, діти виходять).

Це було перше почуття Тараса, його дитяче кохання. Хата Коваленків стояла поруч садиби Шевченків. 1829 року доля їх розлучила, бо Тарас як кріпак у валці пана Енгельгарда вирушив до міста Вільно.

Оксана у 1840 році вийшла заміж за кріпака з села Пединівки С. Сороку. Тарас Шевченко дуже переживав нещасливу першу любов. У 1841 він присвятив Оксані поему « Мар'яна – Черниця», де писав :

Чи правда, Оксано? Чужа чорнобрива!

І ти не згадаєш того сироту,

Що в сірій свитині, бувало, щасливий,

Як побачить диво – твою красоту.

Коли Шевченко у 1843 році приїздив до Кирилівки, Оксана вже мала двох дочок – трирічну Параску й дворічну Варвару.

У 1827 році Тарас наймитував у кирилівського священника Григорія Кошиця. Виконував різні роботи. У вільні години малював вуглиною на коморі й стайні півнів, людей, церкву.

З ранніх років Шевченко любив слухати чумацькі ліричні пісні про народну долю. Сам часто наспівував їх. А ще переписував твори Г. Сковороди. Очевидно, це були поезії, бо Тарас їх « виспівував і плакав».

Здібності Тараса помітив ще його батько. Перед смертю він заявив: « Синові Тарасу із мого хазяйства нічого не треба, він не буде абияким чоловіком: з його буде або щось дуже добре, або велике ледащо,. Для його моє наслідство або нічого не буде значить, або нічого не допоможе».

Деякий час живе у брата Микити. Мрія знайти вчителя малювання не покидає його. У селі Хлипнівці був відомий в окрузі маляр, який побачив нахил малого до малювання, але оскільки Тарасові вже було 14 років, зажадав від нього дозволу поміщика на навчання. Шевченко йде у Вільшану до управителя маєтків, який у цей час набирав челядь для молодого пана Павла Енгельгарда. Та замість дозволу навчатися Тарас потрапляє спочатку на кухню кухарчуком, а потім кімнатним козачком.

Восени 1829 року разом з обслугою пана Шевченко виїздить до м. Вільно, куди пана призначили на службу. Майбутній поет на довгі роки залишає рідний край.

2-й учень. У Вільно.

У Вільно П. Енгельгардт служив ад'ютантом військового губернатора. Пан був черствою людиною, жорстоко ставився до своїх підлеглих, знущався з козачка. Про один такий нелюдський випадок Шевченко згадує в автобіографії. Ввечері 6 грудня 1829 року пан і пані поїхали на бал. Тарасові захотілося малювати. Він засвітив свічку і став перемальовувати портрет козака Платова, учасника Вітчизняної війни 1812 року. Він так захопився улюбленою роботою, що не почув, як пани повернулися додому. Пан розізлився на хлопця і жорстоко його покарав. «Пан с остервенением выдрал его за уши, надавал пощечин, за то, дескать, что он мог не только дом – город сжечь». Та помітивши нахил козачка до малювання, Енгельгардт вирішив зробити із нього кімнатного художника і віддав у науку. Не виключена можливість, що Тарас навчався у професора Віленського університету Яна Рустема.

Під час навчання Тарас мав змогу часто бувати в місті, ознайомлюватися з архітектурою, природою. Тут він зустрівся з швачкою Ядвігою Гусиковською, покохав її. Але вона була вільною, а Шевченко кріпак. Дівчина виявила до нього увагу, турбувалася про нього. Бідному сироті-кріпаку відкрився новий світ, світ вільних людей, не залежних від панської сваволі. Ще з більшою силою відчув Тарас несправедливість, протиприродність кріпацтва.

У листопаді 1830 року почалось польське повстання. Енгельгардт, як російський офіцер, виїхав до Петербурга, куди прибув у лютому 1831 року. Панська челядь ще затримувалася на деякий час у вільно.

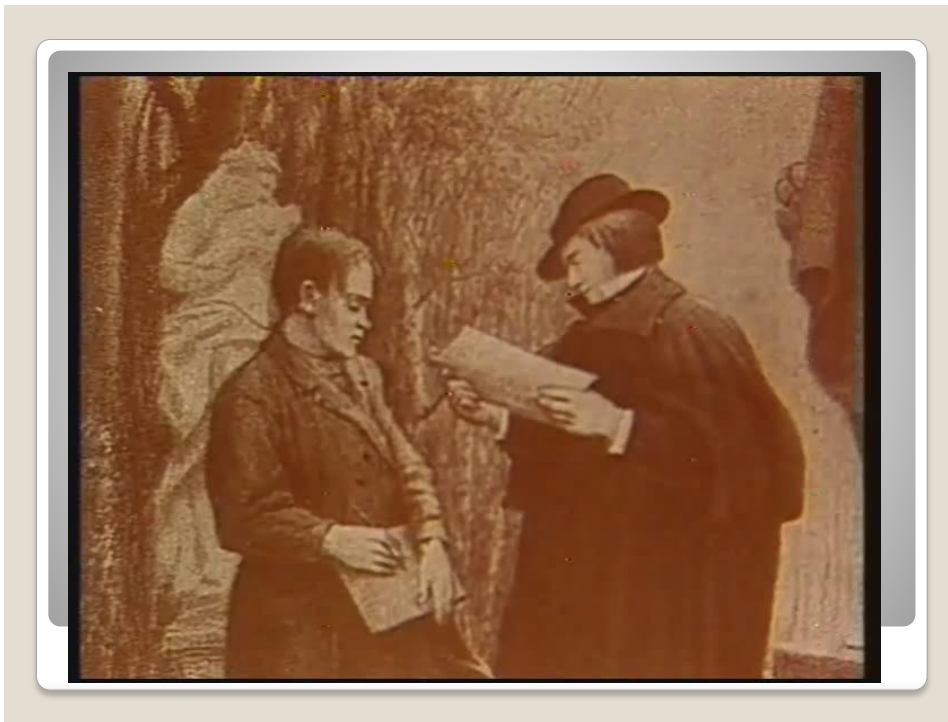
Хоч поет і не довго був у Вільно, але перебування у ньому залишило глибокий слід.

3-й учень. У Петербурзі.

З певним життєвим досвідом наприкінці лютого 1831 року сімнадцятирічний Шевченко прибув до Петербурга. У 1832 році Енгельгардт законтрактував Тараса на чотири роки Ширяєву – «різних живописних справ майстру». В. Г. Ширяєв походив з кріпаків, був відпущений на волю і записався у Петербурзький ремісничий цех. Він став одним із відомих на той час у столиці майстрів декоративного розпису. Ширяєв брав багато роботи, і його підмайстри та учні мусили працювати по 13-14 годин. Жили вони на холодному горищі, харчувалися погано. Але Тарас терпляче переносив усі злигодні, аби навчитися хоч би чого невеликого. Артіль Ширяєва доручено було оздоблення приміщень сенату і синоду. 1836 року артіль розписувала театр у Петербурзі. В розписах брав участь і Шевченко. Це розширювало його кругозір, давало можливість бувати у багатьох митців-скульпторів,

архітекторів, художників, сприяло виробленню в юнака професійних навичок, естетичних смаків.

Ширяєв мав чималу бібліотеку, організовував вечори, на яких читалися і обговорювалися літературні і живописні твори. Тарас був найуважнішим слухачем серед челяді, яка затаїлася, бувало, десь у сінях. Юнак і сам багато читав.

Дуже втомлювався Шевченко на цілоденній роботі, але жага до малювання не давала йому спокою. Влітку, коли наставали білі ночі, він обережно спускався з горища й прямував у Літній сад змальовувати скульптури. Саме тут познайомився Тарас Григорович з І. Сошенком – земляком із Богуслава, що в цей час закінчував Академію мистецтв. Сошенко помітив у ширяєвського учня справжній художній талант і став йому допомагати. Художник розповідав своєму новому другові про Академію мистецтв, про діячів культури. Про свого земляка Сошенко розказав Євгенові Гребінці. Письменника схвилювала доля обдарованого юнака. Євген Павлович часто запрошував Шевченка до себе в гості, давав йому читати книжки, зокрема «Енеїду» І. Котляревського, повісті Г. Квітки Основ'яненка, збірки пісень М. Максимовича. Сошенко познайомив поета з А. Мокрицьким, В. І. Григоровичем.

Важливу роль у житті Шевченка відіграло його знайомство з художниками К. Брюлловим, О. Венеціановим, поетом Жуковським.

Шевченком зацікавилася Товариство заохочення художників. Товариство, зважаючи на тяжке матеріальне становище Тараса Григоровича, видало йому грошову допомогу, дозволило відвідувати навчальні класи.

Незважаючи на зайнятість роботою у Ширяєва, Тарас багато малює. Він створює портрети Є. Гребінки, невідомої жінки, поміщика Енгельгарда та інші малюнки..

Та Шевченка вабило не лише малярство. В автобіографії є згадка, що там, у Літньому саду, він почав писати і вірші. Це балада «Причинна», поезія «Нудно мені, тяжко – що маю робити».

У колі передових діячів російської і української культури зароджується думка про викуп талановитого кріпака.

У квітні 1837 року Карл Брюллов створює портрет В. Жуковського, який був розіграний у лотереї, і за 2500 карбованців, одержані за портрет, Тараса Шевченка викупили із кріпацтва. Відпускна Шевченкові вручена 22 квітня 1838 року В. Жуковським на квартирі К. Брюллова. Про те, як Тарас Григорович сприйняв звістку про волю, Сошенко розповідає Чалому: « Я сидів у квартирі й старанно працював. Раптом до моєї кімнати через вікно вскакує Тарас, перевертає мого євангеліста, мало не збивши мене з ніг, кидається мені на шию і кричить: « Воля! Воля!» зрозумівши, в чому річ, я вже й сам почав душити його в обіймах і цілувати. Сцена ця скінчилася тим, що ми обидва розплакалися, мов діти».

4-й учень. В Академії мистецтв.

Ще до звільнення з кріпацтва Шевченко відвідував класи Академії мистецтв. Тепер він був офіційно зарахований «стороннім учнем». Тарас Григорович з великою жадобою слухав лекції в Академії, багато читав, користувався бібліотекою К. Брюллова. Український митець швидко здобував знання. Шевченко став одним із улюблених учнів Брюллова. Сошенко допомагав Тарасу порадами, настановами. Водночас він докоряв Шевченку за те, що той недостатньо приділяє уваги живопису, пише вірші, відвідує театр, виставки, музеї.

Навчання Шевченка проходило успішно. У січні 1839 року його зарахували пансіонером Товариства заохочення художників.

Успіхи Тараса відзначала рада Академії мистецтв. У квітні 1839 року на річних іспитах його нагородили срібною медаллю 2-го ступеня за малюнок з натури. Через рік за першу картину олійними фарбами « Хлопчик-жебрак дає хліб собаці» Шевченко одержав другу срібну медаль того ж ступеня. У вересні 1841 за картину « Циганка-ворожка» його нагородили третьою срібною медаллю другого ступеня.

Шевченко ілюструє чимало художніх творів. Одними із перших були ілюстрації до оповідань Г. Квітки –Основ'яненка, повісті М. Гоголя «Тарас Бульба».

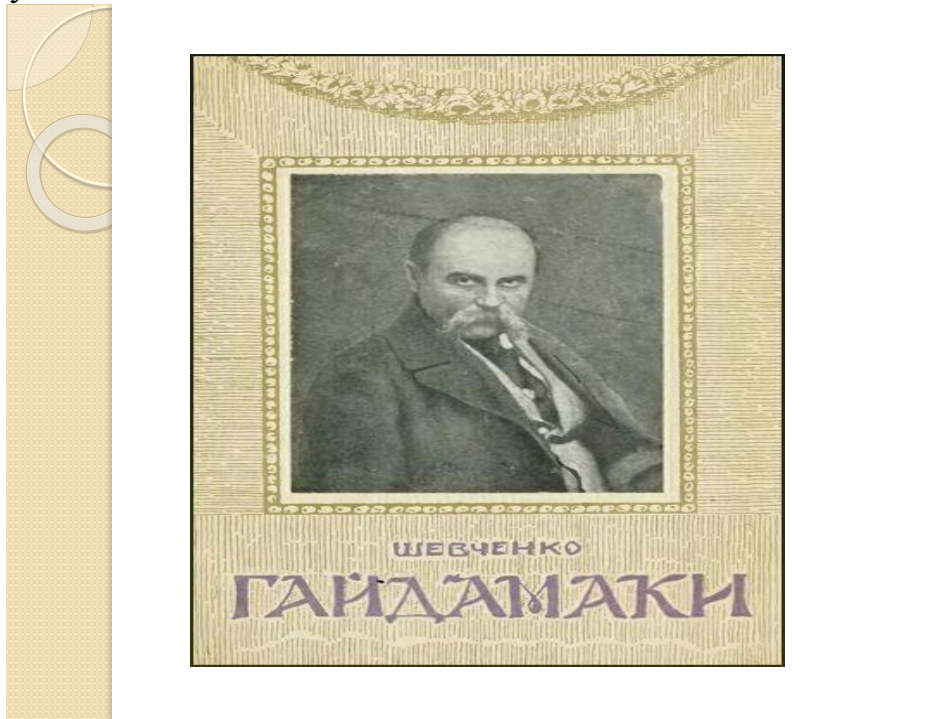
Художні твори Шевченка, писала тогочасна критика, відзначаються оригінальністю і правдивим зображенням дійсності. Перед Тарасом Григоровичем розкривалася блискуча кар'єра художника. Але одночасно митця захоплює і літературна творчість. Життя в Петербурзі, де зосереджувалися не тільки російські, а й українські літературні сили, сприяло розвитку таланту Шевченка. Діячі літератури влаштовували у себе вечори. Одним із гостинних літераторів був Гребінка. Ці вечори відвідував і Шевченко.

Є. Гребінка видає альманах «Ластівка», де друкує твори молодого поета: баладу «Причинна», поезії «Вітре буйний...», «На вічну пам'ять Котляревському», «Тече вода в синє море».

Перше
видання
«Кобзаря»
1840 р.

Пізніше Шевченко наступні свої твори об'єднав у збірку «Кобзар». Із виданням допоміг Гребінка. Вийшов «Кобзар» 18 квітня 1840 року (у книжці було вміщено 8 творів). У 1841 році видано окремою книжкою поему «Гайдамаки».

«Кобзар» Шевченка знаменував собою початок нового, вищого періоду в історії української літератури. У ньому поет по-новому підійшов до зображення життя українського народу, його сучасного і минулого. З нечуваною раніше силою зазвучало українське поетичне слово. Про «Кобзар» Шевченка І. Франко писав: «Ся маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вибухла, мов джерело чистої холодної води,

з'ясувала невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову».

У цей же час Тарас Григорович починає писати і російською мовою (поема «Слепая», драма «Микита Гайдай»).

Повідомлення 2-ї групи.

Життя і творчість перед засланням.

1-й учень. На Україні.

Минуло 14 років з часу, коли Шевченко виїхав з України. Далеко від рідного краю у його уяві виникали картини безмежного українського степу, зеленого гаю, широкого ревучого Дніпра. Поет згадував свою бідну хатину, знедолених кріпаків, що гнули свою спину під тягарем праці на експлуататорів.

І ось виникла можливість поїхати на Україну. 11 травня 1843 року Шевченко одержав необхідні документи і разом із Є. Гребінкою виїхав з Петербурга Білоруським трактом. У Ніжині він прощається з Гребінкою і їде до Качанівки, яка належала Г. Тарновському. Тарас Григорович відвідує і навколишні села. Поета глибоко вразило тяжке становище закріпаченого селянства. Тарас Шевченко глянув тепер на життя народу не очима підлітка-кріпака, а очима дорослої освіченої людини з передовим політичним світоглядом. Був поет і в Києві, де виконує кілька малюнків історичних пам'яток. У Києві познайомився з відомим вченим М. О. Максимовичем, П. О. Кулішем. Відвідує Запорізьку Січ, острів Хортицю, села Покровське, Чигирин, Суботів. У вересні Шевченко відвідує Кирилівку, зустрічається з братами і сестрами.

З жовтня 1843 року поет живе переважно в Яготині у Рєпніних, родині, близькій до декабристів. Тут Шевченко виконав дві копії портрета М. Рєпніна роботи швейцарського художника Горнунга. Намалював дітей Василя Миколайовича Рєпніна. У вересні він створив автопортрет, який подарував Варварі, дочці М. Рєпніна, яка покохала Шевченка. Але поет не відповідав на ці почуття і називав її своєю сестрою.

Із Яготина митець їздив у Любни, Пирятин, Ковалівку та інші населені пункти.

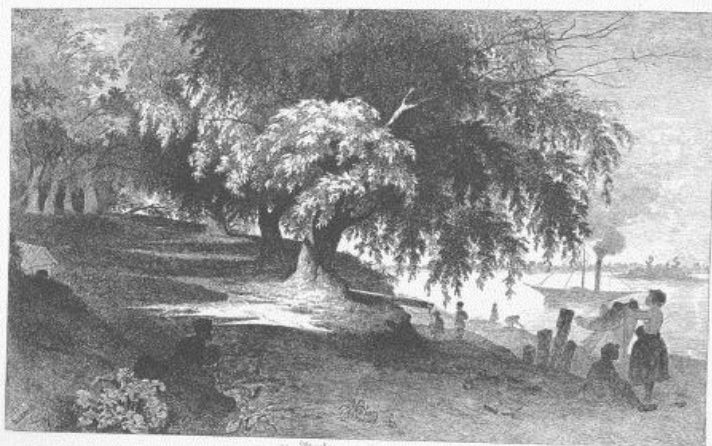
В цей час Шевченко зазнав великої образи з боку поміщика Лукашевича. Із Березані в Яготин взимку, в мороз за тридцять верств Лукашевич прислав свого кріпака, наказавши йому того ж дня повернутися. Кріпак мав передати лист Шевченкові. Поет не міг затримати посланця і, обурений жорстоким поведінням Лукашевича із кріпаком, відповів Лукашевичу, що назавжди пориває з ним знайомство. Кріпосник не вгамувався і прислав лист Шевченкові, в якому в грубій, образливій формі писав, що у нього триста душ таких, як Шевченко.

Картини дикої сваволі й знуцання панів над кріпаками ще більше розпалили в серці поета ненависть до поміщиків. Його поезія набуває гострої сатири, спрямованої проти царизму і поміщиків. Це поема «Тризна», яка пройнята глибоким патріотизмом. У ній звучить протест проти гноблення,

заклик до боротьби за кращу долю вітчизни. Ці мотиви проймають і наступні твори Шевченка, в яких висловлюється протест проти царату, проти будь-якого гніту, прославляється боротьба за свободу.

2-й учень. У Петербурзі.

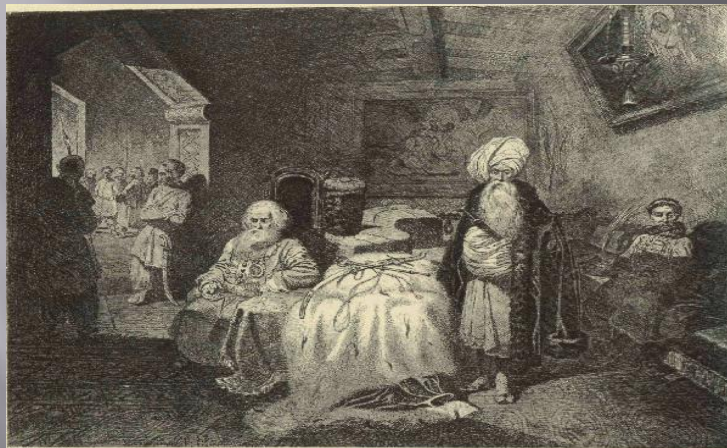
У лютому 1844 року Тарас Григорович повернувся до Петербурга, щоб закінчити навчання в Академії мистецтв. В цей час він багато і напружено працює. Ще на Україні поет задумав створити серію офортів «Живописна Україна». В ній він мав намір змалювати минуле і сучасне українського народу виданням «Живописної України» Шевченко мав намір зібрати гроші на викуп із кріпацтва своїх рідних. Перший випуск картин побачив світ Петербурзі у листопаді 1844 року. До нього увійшло 6 офортів. Краєвид Києва відтворений у офорті « У Києві», « Видубецький монастир у Києві», «Старости», «Судня рада», « Дари Богданові і українському народові», « Казка».

92. У КИЄВІ.
Офорт. (III—6—72) 1844.

97. ВІДУБЕЦЬКИЙ МОНАСТІР У КИЄВІ.
Офорт. II. н. XII. 1844.

94. ДАРІ В ЧИГРИНІ 1649 РОКУ.
Офорт. III—6—7.V. 1844.

« Живописна Україна» схвально зустрінута мистецькою громадськістю. Однак передплата і видання її йшли надто повільно. Наступні випуски Шевченко не зміг видати. Викупити сестер і братів йому не вдалося.

У березні 1845 року Шевченко закінчив навчання в Академії мистецтв і подав заяву до ради Академії про надання йому звання художника, для чого представив свої роботи. Тарасу Григоровичу було присвоєно звання «некласного художника».

3-й учень. На Україні (1845-1847)

У квітні 1845 року Шевченко приїздить на Україну, щоб тут постійно жити і працювати. Поет поселився в Києві, але жив тут мало. Він став

працювати у Київській археографічній комісії. За дорученням цієї комісії їздив по Україні, змальовував пам'ятки старовини, що збереглися в містах і селах. Побував Тарас Григорович на Київщині, на Полтавщині, Чернігівщині, Волині, Поділлі. Це допомогло йому вивчити край і народне життя.

В цей час пише свої твори « Кавказ», « Єретик», « Великий льох», « Наймичка», « І мертвим і живим...», « Три літа», « Холодний яр».

Митець побачив і відчув, що в народних масах росте сила гніву проти гнобителів. Від оспівування героїчного минулого й подвигів славних предків поет переходить до сатири, спрямованої проти царизму та поміщиків.

З-під пера поета виходять сатири, сповнені великого революційного гніву. Зміни, що сталися в настроях і думках поета, яскраво передає він сам у вірші « Три літа».

(*Вірш « Три літа»*).

Два місяці жив у Переяславі у Козачковського. Тут у грудні, будучи тяжко хворим, пише « Заповіт», в якому закликає народ до повстання, висловлює віру в перемогу трудящих, в щасливе майбутнє народу.

(*Вірш « Заповіт»*).

На початку квітня 1846 року Шевченко в Києві знайомиться з Миколою Костомаровим, одним із організаторів Кирило-Мефодіївського товариства. Товариство ставило своїм завданням ліквідувати самодержавство, скасувати кріпацтво. Воно прагнуло об'єднати слов'янські народи на засадах рівності і братерства. У програмі братства було записано: « І не буде ні царя, ні пана, ні кріпака». Основний програмний документ організації – « Книга буття українського народу», написана Костомаровим. У ньому читаємо, що недалеко вже той час, коли в Україні всі люди будуть «вільні і рівні». Серед членів товариства не було єдності у поглядах на шляхи здійснення поставлених завдань. Ліберально-буржуазно настроєні члени товариства відстоювали мирний шлях скасування кріпащини, а революційно-демократичний табір, у який входив і Шевченко, відстоював революційний шлях боротьби, рішуче виступав за скасування кріпащини.

Весною 1847 року товариство було розгромлено. Царська жандармерія заарештувала членів товариства, і в тому числі й Шевченка. Зі світлими надіями їхав поет з Чернігова до Києва. Він мріяв зайняти посаду викладача малювання в університеті, здійснити друге видання свого « Кобзаря», поїхати до Італії. Але ні першому, ні другому, ні третьому не судилося збутися. Замість університетських аудиторій він опинився в казематі III відділу, замість видання нового « Кобзаря» йому було заборонено писати і малювати, замість поїздки до мальовничої Італії він був засланий в далекі від України казахські пустельні степи.

5 квітня на переправі на правому березі Дніпра біля Києва Шевченка заарештували і відправили до Петербурга.

Повідомлення 3-ї групи.

Перебування в казематі і на засланні.

1-й учень. У казематі.

У Петербурзі Шевченка посадили в каземат. Допит поета розпочався 21 квітня. Йому було поставлено 22 запитання. Відповіді Тараса Григоровича свідчили про його непохитність як революціонера. На запитання про діяльність Кирило-Мефодіївського братства і його окремих членів відповів, що про це йому нічого не відомо, а на запитання, з якою метою писав вірші, поет дав таку відповідь: « Малороссиянам нравились мои стихи, и я сочинял и читал им без всякой цели, списывать не давал, а был неосторожен, что не прятал». Особливо відвертим Шевченко виявив себе у питанні, що довело поета до написання « самых дерзких стихов против государя». А на столі жандармів лежали такі твори, як « Сон», « Кавказ», « Заповіт», « І мертвим і живим...». Поет гнівно говорив правду жандармам про жахливе становище народу, сміливо дивився в вічі небезпеці.

28 травня шеф жандармів Орлов доповів Миколі I про Кирило-Мефодіївське товариство і про участь і ньому Шевченка. Вирок у справі Шевченка був такого змісту: « Художника Шевченка за складання бунтарських і найвищою мірою зухвалих віршів як обдарованого міцною будовою тіла віддати рядовим в Оренбурзький окремий корпус з правом вислуги, доручивши начальству мати найсуворіший нагляд, щоб від нього ні в якому разі не могло виходити обурливих і пасквільних творів». На цьому вирокі Микола I дописав власною рукою: « Під найсуворіший нагляд і з заборонаю писати й малювати».

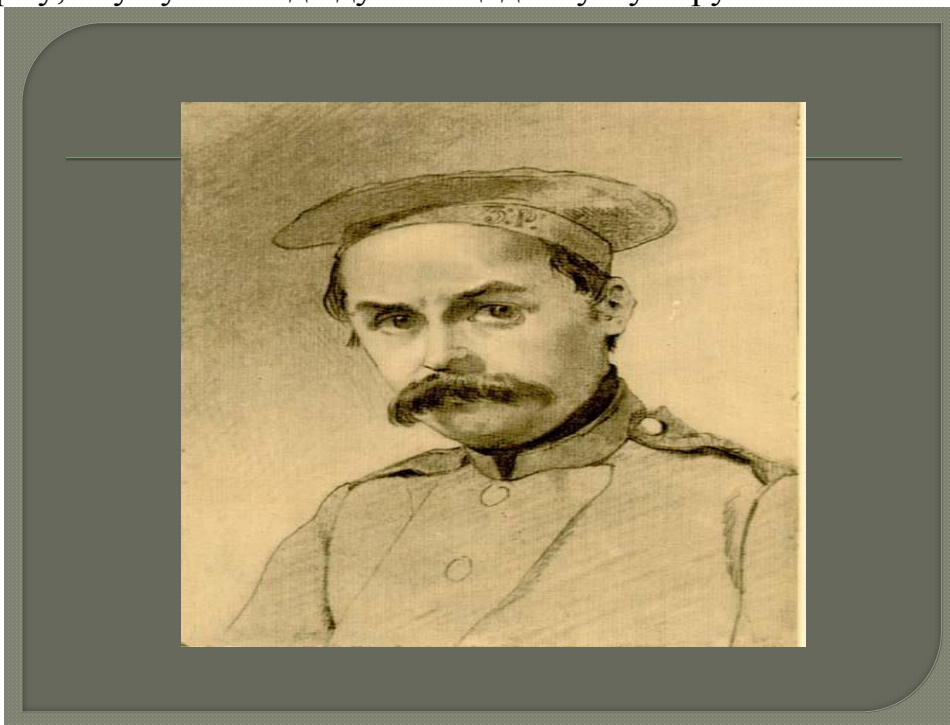
Так розправився царизм з народним поетом, адже революційна поезія великого Кобзаря була значно більшою загрозою для самодержавства, ніж діяльність інших членів товариства.

Незважаючи на тяжкі обставини в казематі III відділу Шевченко писав поезію. Вони свідчать про те, що борець за правду залишився вірним своїм революційним поглядам, не схилив голову перед царем та його посіпаками. (Вірш « Мені однаково »).

2-й учень. На засланні.

Вирок був здійснений надзвичайно швидко. Шлях до Оренбурга (понад 2 тисяч кілометрів) жандарми з Шевченком промчали за 7 днів. А на другий день місто вже облетіла вістка про прибуття засланого поета. Того ж дня поета відвідали знайомі, прихильники, земляки. Михайло Лазаревський згадує, що вони домоглися у підполковника Матвєєва дозволу для Шевченка побувати в них дома. « Шевченко прочитав нам напам'ять свої поеми, співав пісні. Ми всі співали. Були хвилини, коли сльози самі собою котилися з очей ».

Через тиждень засланого поета віправлено в Орськ. Спочатку завдяки клопотанню друзів Тарас Григорович жив на приватній квартирі. Але після смерті коменданта фортеці Ісаєва, який прихильно ставився до поета, командир батальйону Мешков почав мститися потові Шевченка перевели в казарму, змушували відвідувати щоденну муштру.

Великий Кобзар у листах пише, що йому заборонено малювати. « Тут так багато нового, киргизи такі мальовничі, такі оригінальні і наївні, самі просяться під олівець, і я дурію, коли дивлюся на них... А дивитися і не малювати – це така мука, котру зрозуміє тільки істинний художник », - зізнається митець. У листі до А. Лизогуба поет прохає прислати йому все необхідне для малювання. Як тільки є найменша можливість, Шевченко малює. Великим лихом для поета була відсутність художньої літератури. У листах до друзів він постійно звертається з проханням прислати йому книжки.

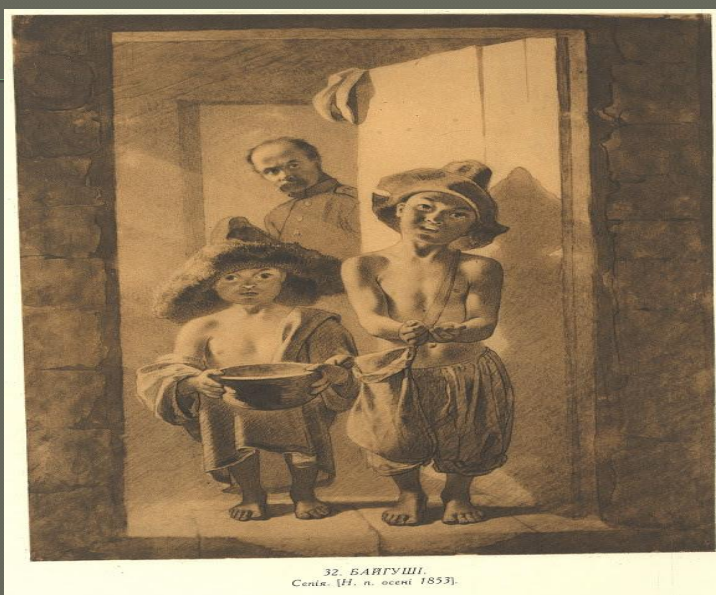
Шевченко продовжує творити й поезії. Писав він їх на окремих згорнених аркушах, які пізніше оформив в невеличкі книжечки (захальвні). Зболена поетова душа не може мовчати:

Та вже ж нехай хоч розіпнуть,
А я без віршів не улежу.

Поет писав, ховаючись від унтерів та офіцерів, тікаючи від усього світу в степ, за вали, на берег моря. Твори цього періоду наче писані кров'ю поетового серця. Поєми «Княжна», «Варнак», «Москалева криниця» та інші. У них звучать мотиви боротьби, ненависті до панів, відданості народові, туги за рідним краєм. Поет любив Україну «безталанну», убогу.

(*Вірш «І виріс я на чужині»*).

Невдовзі засланому поетові всміхнулася крихта куцого щастя: у 1848 році його взяли художником у наукову експедицію під керівництвом О. Бутакова для вивчення й опису Аральського моря. Експедиція тривала від 11 травня 1848 – по 22 вересня 1849 року. Уже в дорозі на острів Кос-Арал Тарас Григорович чимало малював – і від цього повеселішав. На Кос –Аралі Шевченко жив бідно, зате не відчував тягара солдатчини, багато читав, малював, писав. Працьовитість його в цей період дивовижна: за одну зиму створив понад півсотні віршів та два великі альбоми етюдів і портретів з життя казахів.

32. БАЙГУШІ.
Сепія. [Н. п. осені 1853].

2. ПОЖЕЛА В СТЕПУ.
Акварель. Ил. р. 12.VI 1848.

Будучи в експедиції, Тарас Григорович перебував серед людей різних фахів, що допомогло йому здобути додаткові знання з ботаніки, геології та інших природничих наук. Разом з експедицією поет перейшов Каракумську пустелю, змальовуючи всі варті уваги об'єкти.

Восени 1849 року поет повернувся в Оренбург для остаточного опрацювання матеріалів експедиції. Шевченко носив цивільний одяг, міг відвідувати бібліотеку. Але така «воля» тривала недовго. За доносом офіцера у поета зробили трус, знайшли зошити з віршами, альбом з малюнками, цивільний одяг і знову заарештували. 12 травня 1850 року відправили Шевченка в Орську фортецю. Батальйоном продовжував командувати Мешков, який зневажливо ставився до поета-засланця. Із Орської фортеці

митця відправили до Ново петровської фортеці на півострові Мангишлак. Це було у жовтні 1850 року. Умови тут були жахливими. Навколо пустеля, пісок і солоня вода, доріг жодних, клімат такий шкідливий, що солдатів тут змінювали через 2 роки. Шевченка ж протримали в цій мертвій глухомані майже 7 років. Для нагляду за поетом було прикріплено затурканого єфрейтора, котрий мав ходити за ним як тінь і стежити, за тим, щоб Тарас Григорович не міг ні писати, ні малювати. При найменшій підозрі наглядч грубо обшукував поета. На муштру Шевченко мусив ходити навіть хворим, а хворів він безперервно 2 роки – цингою та золотухою. Щоденна муштра підточувала сили, а кепкування, брутальні окрики ображали гідність, викликали душевний біль.

Перебуваючи на засланні, Шевченко познайомився з життям пригноблених царизмом народів і виявив глибоке співчуття до них. У його листах, у щоденнику, в поетичних творах знаходимо багато теплих згадок про казахів, киргизів, узбеків, туркменів.

18 лютого 1855 року помер цар Микола I. Це зародило в Шевченка якусь надію на своє визволення. Друзі стали клопотатися про амністію. Але довгий час ці клопотання були марні. Лише в 1857 році закінчилося заслання поета.

Десять років заслання підірвали фізичні сили поета, але не зламали його поглядів. « Мне кажется, что я точно тот же, что и был десять лет назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась », - писав Шевченко.

У другий період заслання Шевченко написав біля 20 повістей. До нас дійшло тільки 9. « Наймичка », « Художник », « Княгиня » та інші.

Повідомлення 4-ї групи.

Життя Т. Шевченка останніх років.

1-й учень. У Петербурзі.

В серпні 1857 року Шевченка відпустили і він три дні і три ночі плыв на рибальському човні через Каспій, а з Астрахані до Нижнього Новгорода – на пароплаві. Цілий місяць поет милувався приволзькими пейзажами, багато читав, вів щоденник. Прибувши до Новгорода, Шевченко сподівався через кілька днів бути в Петербурзі. Та не судилося. Його розшукує поліція. Митцю загрожувала мандрівка етапом назад до Оренбурга за одержанням офіційної відставки і життя в Оренбурзі протягом невизначеного часу. Їхати в обидві столиці йому було заборонено. Виручили поета нові друзі, які організували медичний огляд Шевченка. Лікар А. Гарт віг « без малейшей формальности нашел меня больным какой-то продолжительной болезнью », - запише поет в щоденнику. Це врятувало Шевченка від повернення до Оренбурга. За поетом був встановлений нагляд поліції.

У Нижньому Новгороді Шевченко швидко зійшовся з передовими людьми, багато читає, відвідує театр. Це викликає піднесення його творчості. Він пише поему « Неофіти », уривок « Юродивий ». Великою радістю для Тараса Григоровича було те, що його друг М. Щеп кін приїхав до Новгорода. Після заслання душа поета потребувала ніжності, теплоти. Він знайомиться з актрисою Катериною Піуновою, хоче на ній одружитися. Але батьків дівчини

не влаштувало те, що Шевченко був політичним засланцем, що в нього, крім чобіт та кожуха, нічого не було.

8 березня Шевченко виїхав до Петербурга, де його тепло й шанобливо зустріли друзі й прихильники. Оповитий ореолом борця-мученика, поет викликав, особливо у молоді, велике захоплення. Шевченко поселився в маленькій квартирі з одним вікном, столиком і двома стільцями. Він ґрунтовно займався гравіруванням, за що згодом йому присвоєно звання академіка. Вечорами відвідував театри. Познайомився і подружив з Айрою Оолдріджем, Марком Вовчком, називаючи її своєю донею.

Шевченко зближається з російськими революціонерами-демократами, які на чолі з М. Чернишевським об'єднувались навколо журналу «Современник». Дружба з цими найпередовішими людьми того часу зміцнила революційні погляди самого поета. Твори, написані Шевченком після заслання, ще більше загострені проти царизму, проти поміщиків. На початку 1859 року вийшла збірка «Новые стихотворения Пушкина и Шевченко».

2-й учень. На Україні.

В травні 1859 року Шевченко одержав дозвіл виїхати на Україну. За поетом встановили суворий таємний нагляд. Шевченко кілька днів жив у Кирилівці, бачився з рідними. В цей період він написав чимало поезій та малюнків. Поет мав намір купити недалеко від с. Пекарів ділянку землі, щоб збудувати хату й оселитися на Україні. 15 липня поблизу с. Прохоровки його заарештували, звинувативши в блюзнірстві. Шевченка звільнили, але наказали виїхати до Петербурга. 7 вересня 1859 року поет прибув до Петербурга. На початку 1860 року вийшов друком "Кобзар". Двома накладами вийшов альманах "Хата" з дев'ятьма новими поезіями Шевченка, об'єднаними під редакційною назвою "Кобзарський гостинець". У журналі "Народное чтение" як лист до його редактора опубліковано автобіографію поета. Незважаючи на фізичне знесилення внаслідок заслання, поетичні сили Шевченка були невичерпні. 2 вересня 1860 Рада Академії мистецтв ухвалила надати Шевченкові звання академіка гравірування. У портретах, картинах, акварелях і малюнках в альбомах він правдиво відтворив істотні сторони дійсності, народного побуту.

В 1861 році Шевченко видав підручник для недільних шкіл, назвавши його "Букварь южнорусский". Поет дбав про поширення освіти серед народу.

На початку 1861 року поет почував себе дедалі гірше. 13 січня він одержав від Білозерського два примірники першого номера журналу "Основа", де на перших десяти сторінках вміщено його поезії під назвою "Кобзар". У рецензії "Современника" на цей номер журналу підкреслено першорядну роль Шевченка в українській літературі, світове значення його творчості. В своєму останньому вірші "Чи не покинуть нам, небого" поет висловив впевненість, що його творчість не потоне в річці забуття.

10 березня 1861 року о 5 годині 30 хвилин ранку помер Тарас Григорович Шевченко. Над домовиною Шевченка в Академії мистецтв виголошено промови українською, російською та польською мовами. Поховали поета спочатку на Смоленському кладовищі в Петербурзі. Друзі Шевченка одразу ж почали клопотати, щоб виконати поетів заповіт і поховати його на Україні. 26 квітня 1861 року домовину з тілом поета поїздом повезли до Москви. На Україну труну везли кіньми. До Києва прах Шевченка привезли 6 травня увечері, а наступного дня його перенесли на пароплав "Кременчуг". 8 травня пароплав прибув до Канева, й тут на Чернечій (тепер Тарасова) горі поета поховали. Над ним насипали високу могилу, вона стала священним місцем для українського та інших народів світу.

(Вір В. Сосюри « На могилі Шевченка»)

Над широким Дніпром у промінні блакить

І висока і тиха могила.

В тій могилі співець незабутній лежить,

Що народу віддав свої сили,

Що народу віддав своє серце й пісні,

Свої мрії про зорі досвітні...

А навколо лани вдалині, вдалині

Розлетілись, як птиці блакитні...

На могилу приносять розкішні вінки

З пишних квітів садів України

Кароокі дівчата, стрункі юнаки –

І всміхаються гори й долини...

Спи спокійно, поет! Образ огненний твій

Не зітерти ні бурі, ні часу.

У великій сім'ї, слаavnій, вольній, новій,

ми тебе не забули, Тарасе!

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

- **Гра «Що криється за датою?»**
- 1814
- -народився Шевченко.
- 1823
- -померла мати.
- 1825
- -помер батько.
- 1829
- -у Вільно.
- 1831
- - в Петербурзі.
- 1832
- -у Ширяєва.
- 1835
- -знайомство з Сошенком.
- 1838
- -викуп з кріпацтва.

- 1840
- -«Кобзар».
- 1843
- -подорож на Україну.
- 1845
- -написав «Заповіт».
- 1847
- -арешт Шевченка.
- 1847-1857
- -роки заслання.
- 1857
- -звільнення з солдатчини.
- 1860
- -«Кобзар».
- 1861
- -помер Шевченко.

Використані джерела

1. Неділько Г. Тарас Шевченко: Життя і творчість. –К.:Рад. Шк., 1998.
2. Степанидин Б. Українська література: Підручник для 9 кл. – К.: Арт – Освіта, 2004.
3. Чуб Д. Живий Шевченко: Біографічні та літературознавчі оповіді. – К.: Веселка, 1994.
4. Чупринін О. Усі уроки української літератури у 9 кл. II семестр. – Х.: Основа, 2010.
5. Шевченко Т. Автобіографія. Дневник . – К.: Дніпро, 1988. (Б – ка укр. класики « Дніпро»)
6. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад. Шк., 1987. – 3-є видання.
7. Тарас Шевченко Життя і творчість у документах, фот., іл.: Альбом. – К.: Рад. Шк., 1991.